

De bijbel in de pastorale praktijk

R.Ruard Ganzevoort

Verschenen in *Tijdschrift voor Geestelijk leven* 63/1, 2006, 39-46.

Hoe kunnen bijbelverhalen en levensverhalen in elkaar ingrijpen en hoe kunnen ze elkaar verrijken? De aandacht gaat hierbij vooral naar de pastorale begeleiding en dit met een zeker protestants perspectief. In protestantse kring speelt de Bijbel immers een nadrukkelijker rol in het geloofsleven, en het is dan ook een oud gebruik om het pastorale gesprek af te sluiten met een bijbellezing. De auteur bekijkt eerst de bijbelse legitimatie van het pastorale gesprek en daarna de verschillende manieren waarop het bijbelverhaal een rol kan spelen in de pastorale ontmoeting .

BIJBELSE LEGITIMATIE

Over de verhouding tussen bijbelverhaal en levensverhaal wordt in de verschillende pastorale stromingen verschillend gedacht. In de meest klassieke stroming is de pastor de getuige van de Godsopenbaring. In de protestantse variant ging het daarbij eigenlijk uitsluitend om de Bijbel; in de katholieke lijn werd het pastoraat vooral kerkelijk-sacramenteel opgevat. Voor beide geldt echter dat er een duidelijke bijbelse legitimatie wordt aangedragen. De grond voor de pastorale zorg wordt steeds gezien in Gods omzien naar de mens, zowel collectief als individueel. In reactie op deze klassieke benadering ontstond de stroming waarin de pastor vooral als helper wordt gezien. Hier wordt de identiteit van het pastoraat niet primair gezocht in het kerkelijke of ambtelijke, maar in de aansluiting bij andere vormen van hulpverlening. In dit therapeutische model blijft echter de bijbelse legitimatie erg sterk.

Tussen deze twee uitersten ontstond de hermeneutische stroming met de pastor als tolk. Hoewel hier de inzet vaak eerder antropologisch dan theologisch is, blijft een bijbelse legitimatie op de achtergrond staan. Heitink, die bij dit ontwerp een grote rol speelde, zoekt een antropologische basis voor de relatie tussen psychologie en pastorale zorg, maar hij grondt dat in de bijbels-theologische begrippen van schepping en herschepping. De basis ligt dan niet in specifieke bijbelteksten of begrippen, maar in de dialogische structuur van de bijbelse openbaring waarin woord en antwoord, liefde en zorg van God voor mensen en van mensen voor elkaar centraal staan.

De inhoudelijke legitimatie is bij al deze stromingen vaak primair gelegen in de metafoor van de herder. Dat klinkt zelfs nog door in de term pastor. Weliswaar wordt maar op een enkele plaats in het nieuwe testament rechtstreeks gesproken over Jezus als de goede herder, de taal van het herderschap en de kudde is wijdverbreid en gaat terug op allerlei oudtestamentische teksten uit onder meer de psalmen. Ezechiël 34 is daarbij een centrale achtergrond waar het gaat over de herderlijke zorg van God zelf. Daarnaast spelen echter ook de dienstknecht, de wijsheidsleraar en de trooster een belangrijke rol. Die laatste wijst op de rol van medelijden en troost, bemoediging, versterking en begeleiding. Het kan echter ook duiden op aansporing, vermaning en terechtwijzing. De trooster bij uitstek is de Heilige Geest.

DE BIJBEL IN HET GESPREK

Na de legitimerende functie van de bijbel gaat het hier over de rol die de bijbel kan spelen in het pastorale gesprek zelf. Hierbij kunnen we drie functies onderscheiden: expressief, instructief en evocatief.

Expressief

De kern van de expressieve functie is dat de Bijbeltekst woorden en beelden aandraagt die geschikt zijn om uiting te geven aan wat bij de gesprekspartner leeft. De bijbelse taal dient dan vooral om existentiële ervaringen woorden te geven. Kenmerkend voor de expressieve benadering is dat de religieuze zelfbeleving en de plaats van God in het verhaal worden versterkt door positieve erkenning. De gesprekspartner wordt ondersteund en krijgt daarmee de boodschap dat wat hij of zij ervaart legitiem is in de relatie met God. De meest voorkomende vorm daarvan is wellicht de troostende articulatie.

Met bijbelteksten, bijvoorbeeld uit de psalmen, worden de gevoelens als verdriet, woede, berouw of dankbaarheid onder woorden gebracht en daarmee ook erkend. Dat helpt de gesprekspartner bij het omgaan met die gevoelens. Door ze te benoemen en te erkennen worden ze ook gekanaliseerd. Dat geldt zoals gezegd niet alleen voor verdriet. Ook woede over aangedaan onrecht kan in goede banen worden geleid wanneer het wordt erkend, bijvoorbeeld door het lezen van een individuele wraakpsalm. Bij gevoelens van dankbaarheid en overgave is de expressie eerder van lovende aard. Door God de eer en dank te brengen wordt ook het positieve in het levensverhaal direct verbonden aan Gods handelen in het leven van de gesprekspartner. Expressie is niet altijd volledig congruent; ook het onderstrepen van positieve denkinhouden (bijvoorbeeld dat God voor de gesprekspartner zal blijven zorgen) heeft een troostende functie, zeker als er daarnaast ook negatieve gedachten en gevoelens zijn. Dit werkt alleen als er ten minste een gedeeltelijke aansluiting is tussen het verhaal van de gesprekspartner en de troostende tekst.

Wimberly beschrijft de manier waarop die aansluiting tot stand komt. Bijbelverhalen worden volgens hem – binnen de Afro-Amerikaanse geloofstraditie, waarin de Bijbel een belangrijke en normatieve rol speelt –

getriggerd door het verhaal van de gesprekspartner . Door de interactie met de gesprekspartner komen in de pastor verhalen op als gevolg van verbeelding, intuïtie en empathie. Dit wordt in sociaal-psychologische literatuur soms mentale of emotionele besmetting genoemd, om aan te geven dat het niet gaat om een bewuste overdracht van overtuigingen of affecten, maar om een niet-intentionele beïnvloeding. Wanneer dus bij de pastor tijdens het gesprek bijbelverhalen opkomen, dan is dat gebaseerd op het psychische leven van de gesprekspartner. Pastores moeten leren om dergelijke besmettingsmomenten te vertrouwen en te gebruiken, maar daarbij moeten ze wel zorgvuldig omgaan met het proces en de grenzen van de gesprekspartner. Hier raakt de expressieve functie aan de evocatieve.

Instructief

De instructieve functie staat in zekere zin recht tegenover de vorige. De Bijbel wordt hier gebruikt om de gesprekspartner te informeren of te overtuigen op geloofsinhoudelijk of moreel vlak. Het uitgangspunt is dat de Bijbel een boodschap bevat die voor het leven van de gesprekspartner van groot belang is en dat het de rol van de pastor kan zijn om deze boodschap ter tafel te brengen. Dat kan een buitengewoon krachtig middel zijn om een bepaald gezichtspunt bij de gesprekspartner te laten overkomen, bijvoorbeeld wanneer mensen oprecht berouw hebben maar zich de vergeving niet durven toeëigenen. Dit verkondigen lijkt de belangrijkste modus bij de orthodox-protestantse pastorale benadering. De toonzetting kan heel troostend zijn en als het goed is, is de pastor terughoudend met het zich aanmeten van een te autoritaire houding. Er kan wel ruimte zijn voor confrontatie en vermaning, maar die dient dan ingebed te zijn in een stijl van liefde en zorg.

Bij sommige evangelicale en conservatief-protestantse stromingen is vermaning het hart van het pastoraat, omdat de zonde wordt gezien als de kern van alle problematiek. Hier krijgt het pastoraat een vooral morele lading en komt het tegenover andere hulpverlening te staan. Dit leidt tot een pastorale counseling die mensen confronteert met de Bijbel om zo te ontdekken wat God van hen wil en hoe ze dat in hun leven gestalte kunnen geven. Huiswerk (waaronder bijbelstudie) is daarin een belangrijke methode. Hierbij worden tal van bijbelteksten aangehaald, die zonder exegetische of hermeneutische reflectie worden toegepast. Dergelijke benaderingen doen geen recht aan de Bijbel, noch aan de gesprekspartner noch aan de gespreksdynamiek.

Ook catechetische vormen van pastoraat vallen onder de instructieve functie. In sommige gesprekken komt een concrete vraag ter sprake over God, het geloofsleven of de Bijbel. Veel van die vragen zijn gebaseerd op beperkte en beperkende kennis. Zo kunnen mensen zich klem gezet voelen door de gedachte dat ze altijd een ander moeten vergeven, ook wanneer de situatie niet verandert. Het kan dan nodig zijn om op zijn minst uit te leggen dat daar op grond van de Bijbel ook andere visies mogelijk zijn. Zo kan ook een verbreding worden aangebracht in godsbeelden, visie op de kerk, enzovoorts. Met name mensen die

misschien al vele jaren niet meer zelf in de kerk komen en die leven met oude beelden van een autoritaire kerk, kunnen er baat bij hebben dat hun beelden worden bijgesteld, en daar kan ook de Bijbel een rol in spelen. Dit is de religieuze parallel van psycho-educatie, die een rol kan spelen in psychotherapie. Deze catechetische functie kan ook van belang zijn bij pastoraat rond grote levensgebeurtenissen als geboorte (bijvoorbeeld in het doopgesprek), huwelijk en overlijden. Natuurlijk bestaat daar het risico dat we over de hoofden van mensen heen spreken als we daar de Bijbel bij betrekken, maar het kan ook verhelderend en leerzaam zijn.

Evocatief

De evocatieve functie raakt zowel de expressieve als de instructieve functie van de bijbel in het pastorale gesprek. Kenmerkend voor de evocatieve functie is dat een bijbelverhaal of bijbelse thema's worden aangedragen die uit zijn op betekenisverandering in het verhaal van de gesprekspartner. Deze teksten of thema's sluiten in eerste instantie aan op het verhaal van de ander (anders vindt er geen identificatie plaats), maar bieden daarbij nadrukkelijk een nieuw perspectief. Zo presenteert Bukowski de casus van een echtpaar dat na lange tijd gaat scheiden. Hoewel beiden daar achter staan, is het afscheid moeizaam en gespannen. De pastor zegt dan op een bepaald moment dat hij het jammer vindt dat ze het zich zo moeilijk maken en dat hij zou hopen dat ze als Lot en Abraham uit elkaar zouden gaan. Wanneer ze vragen wat hij bedoelt, benadrukt hij dat ze uit elkaar moesten gaan omdat er geen ruimte genoeg was voor hen beiden met het vele goede waarmee ze gezegend waren. Dit verhaal opende een nieuw perspectief op hun eigen levenssituatie en nodigde uit om het scheidingsproces meer respectvol voort te zetten. Het valt bij deze evocatieve lezing op dat ook het bijbelgedeelte kritisch en creatief kan worden gelezen.

Van belang bij deze evocatieve functie is ook dat de nieuwe betekenissen voortkomen uit het feit dat de bijbelverhalen zelf geen gesloten boodschap vormen. In de Bijbel zelf treffen we losse einden, paradoxen, open vragen en tegenstrijdige verhalen aan. Alleen al de meerduidigheid van de vier evangeliën in hun onderlinge vergelijking en de bedoelde openheid van de gelijkenissen wijst daarop. We kunnen dan ook zeggen dat de Bijbel de verhalen van mensen openbrekt door kritische en verrassende vragen te stellen. Wanneer God de mens opzoekt in het paradijs vraagt Hij: 'Adam, waar ben je?' Na de moord op Abel vraagt Hij Kaïn: 'Waar is je broeder?' Jezus neemt deze stijl over als Hij zijn leerlingen vraagt: 'Wie zeggen jullie dat ik ben?' Met deze vragen wordt doelbewust een reflectief proces op gang gebracht. Het zijn geen vragen om informatie, maar uitnodigingen om het eigen verhaal te vertellen en te reconstrueren. Het verschil met de instructieve functie is dat daar de boodschap van de bijbeltekst bepalend was voor het levensverhaal. Het verschil met de expressieve functie is dat daar de boodschap van het levensverhaal bepalend is voor de betekenis van de bijbeltekst. Hier bij de evocatieve functie staan zowel bijbeltekst als levensverhaal open voor nieuwe betekenissen.

Een belangrijke variant van deze evocatieve functie voor groepspastoraat vinden we in het bibliodrama. Met name de vraag welke rol het geloof speelt in het levensverhaal van de deelnemer, komt in alle directheid aan de orde. Tegelijk levert het voor elke deelnemer nieuwe betekenis mogelijkheden op, die extra betekenisvol kunnen worden omdat ze in een vorm van existentieel leren worden opgedaan. Aldus lijkt de evocatieve benadering de meest vruchtbare en respectvolle te zijn: de bijbel krijgt de ruimte om als spiritueel boek te functioneren en de gesprekspartners krijgen de ruimte om er hun eigen leven mee te verbinden.